

El triomf de la doctrina Sinatra

El dret a decidir al Quebec, Escòcia i Catalunya

VISTA PRÈVIA

A l'hora de buscar referents sobre el dret a decidir, Catalunya tradicionalment ha girat el cap cap al Quebec, i més recentment, cap a Escòcia. Miralls on trobar-hi doctrina que empari el dret a decidir dels catalans i catalanes. Però la realitat és molt tossuda i cada país és un món. Per això hem de traçar un camí propi per decidir lliurement el nostre futur.

En un article al diari *Ara* de fa tot just tres anys,¹ el catedràtic Ferran Requejo (1951) feia seva la famosa política de Mikhaïl Gorbatxov (1931) i recomanava que Catalunya seguís la doctrina Sinatra. Segons Requejo, calia establir un programa i una estratègia política *My Way* per tenir un paper rellevant a la comunitat internacional. El temps li ha donat la raó: una Declaració de sobirania votada per una majoria del Parlament el gener del 2013 amb el suport de la societat civil ha acabat conformant i internacionalitzant un procés català *sui generis*. D'una banda, sense cabuda aparent a la legalitat espanyola; de l'altra, amb una àmplia legitimitat popular i empès per grans mobilitzacions pacífiques. Sense saber-ne el desenllaç, podem dir que el procés català és «especial» perquè reuneix característiques peculiars. En primer lloc, combina la proposta d'autodeterminació interna dins un estat que es desitja federal —«Vol que Catalunya sigui un Estat?»— amb l'autodeterminació externa —«En cas afirmatiu, vol que Catalunya sigui un estat independent?». En segon lloc, expressa voluntat de consens a la vegada que es prepara per a la radicalitat que requereix l'oposició frontal del Govern espanyol al projecte. Finalment, sembla ser un moviment de base que a la vegada implica les elits polítiques.

Ara bé, això no vol dir que la doctrina catalana sigui una *rara avis*. En general, cal dir que els secessionistes dins les democràcies liberals avui segueixen la doctrina Sinatra: cada moviment

Marc Sanjaume
Doctor per la UPF - Investigador postdoctoral
a la Universitat du Québec à Montréal
marc.sanjaume@upf.edu

¹ REQUEJO, «Tocqueville i Sinatra».

» Els secessionistes dins les democràcies liberals avui segueixen la doctrina Sinatra: la manca de referents clars ha empès els sobiranismes democràtics a cercar les seves pròpies vies

malda per cercar suports internacionals mentre, de moment, la majoria de marcs constitucionals democràtics no estableixen canals institucionals per a la secessió. La manca de referents clars ha empès els sobiranismes democràtics a cercar les seves pròpies vies, tot i que l'anomenat model quebequès ha estat el gran dominador d'aquests fenòmens. Factors com ara la identitat, el càlcul de costos i beneficis, l'amenaça del govern central, la capacitat organitzativa o els constreyniments institucionals propis modulen el grau de suport i l'èxit dels independentistes democràtics.²

La paradoxa secessionista

La consulta del 9 de novembre de 2014 a Catalunya ha estat presentada pels seus detractors i pel mateix Govern espanyol com una anomalia històrica. S'ha argumentat que decidir sobre la secessió avui, en una democràcia, és anacrònic.³ Aquest discurs no se sosté ni des del punt de vista normatiu ni des de l'empíric. Fins i tot els teòrics de la

democràcia més prestigiosos, com ara Robert Dahl (1915-2014),⁴ han reconegut que la creació de nous estats sovint s'escapa de la mateixa teoria democràtica. És per això que a partir dels anys 1990 emergeix el camp de les anomenades teories de la secessió dins la filosofia política. Tots els autors que han escrit sobre la qüestió coincideixen a «concedir» un dret de secessió en major o menor mesura, ja sigui de caràcter reparador o primari, i apunten que, al cap i a la fi, cal cercar resposta a les demandes secessionistes en contextos democràtics quan no se n'hi dona.⁵ Pel que fa a la legalitat es pot dir que el dret internacional no ha canviat substancialment la seva posició en les darreres dècades. La comunitat internacional —és a dir les grans potències— ha fet diverses interpretacions del dret a l'autodeterminació establert a l'article 1.2 de la Carta de Nacions Unides, que ha anat aplicant-se de maneres diferents en les diverses onades de creació de nous estats. L'Opinió del Tribunal Internacional de Justícia sobre el cas de la secessió de Kosovo ha evidenciat que el dret internacional no impedeix l'emergència de nous estats.⁶

De fet, si fem cas de les dades sobre l'emergència de nous estats durant el segle XX, fou una constant l'aparició de nous membres de la comunitat internacional. El 1900 hi havia menys de 50 estats al món mentre que al final del segle n'hi havia més de 190. Ara bé, l'aparició de nous estats va anar estretament lligada a tres fenòmens: la desintegració de grans imperis després de la Primera Guerra Mundial, la descolonització i l'efondrament del bloc soviètic. Més enllà d'aquestes onades de secessió, i concretament a l'Europa occidental i les democràcies liberals en general, els casos de secessió han estat estranys a pesar de l'augment de les reivindicacions de les nacions sense estat a partir de la dècada del 1970 arreu d'Europa. Mentre els moviments secessionistes anticolonials han tingut una taxa d'èxit del 75%, només un de cada cinc moviments secessionistes arreu del món han assolit la independència del seu país durant el segle XX. És per això que se sol parlar d'una paradoxa secessionista: mentre que s'han produït més d'un centenar de secessions en sentit ampli, en contextos de democràcies liberals posteriors a la Segona Guerra Mundial i la formació de les Nacions Unides gairebé no en trobem casos.

Els casos de Txèquia i Eslovàquia (1993) o Montenegro (2006) són potser

2 DION, «Why is secession so difficult in well-established democracies?: lessons from Quebec»; i BARTKUS, *Dynamics of Secession*.

3 Per als arguments emprats contra la consulta veure SANJAUME, «Els arguments contra el dret a decidir».

4 DAHL, *La Democracia y sus críticos*.

5 SANJAUME i PÉREZ, «Legalizing secession: the Catalan Case».

6 CORTADA i TORRA, *La porta de la gàbia*.

Taula 01

Referèndums de secessió en democràcies liberals 1980-2014

Cas	Any	Secessió	Suport
Quebec - Canadà	1980	No	40,44%
Puerto Rico - EUA	1993	No	4,4%
Quebec - Canadà	1995	No	49,4%
Puerto Rico - EUA	1998	No	2,6%
Nevis - Sant Cristòfol i Nevis	1998	No	61,8%*
Montenegro - Sèrbia i Montenegro	2006	Sí	55,5%
Puerto Rico - EUA	2012	No	5,5%
Escòcia - Regne Unit	2014	No	44,7%

* Necessitava una majoria de dos terços.

Font: Elaboració pròpia a partir de www.c2d.ch i Qvortup 2014.

els que s'acosten més a un context democràtic i podrien inspirar els secessionistes del Regne Unit, Estat espanyol, Estat francès, Bèlgica o Canadà. Però el cert és que, d'una banda, en el cas de Txèquia i Eslovàquia la secessió fou més aviat una partició dins del procés de democratització més que no pas la demanda de secessió d'una minoria en una democràcia consolidada. A més a més, l'anomenat «divorci de vellut» fou un procés pactat entre les elits polítiques sense ratificació referendària posterior. D'altra banda, en el cas de Montenegro el referèndum de secessió del 2006 s'emmarcava en la dissolució de Iugoslàvia i la previsió constitucional de secessió⁷ de la confederació de Sèrbia i Montenegro successora de la República Federal de Iugoslàvia des de feia tres anys. Altres secessions recents com ara la del Sudan del Sud (2013), Kosovo (2008) o Timor Oriental (2002), en uns processos comandats per Nacions Unides després de conflictes bèl·lics s'allunyen força dels casos de secessionisme democràtics. Els casos de Noruega el 1905, Irlanda el 1922 (cas bèl·lic) o Islàndia el 1944, s'escapen també del context polític

7 L'article 60 de la Carta constitucional de Sèrbia i Montenegro preveia un canvi d'estatus dels dos estats membres al cap de tres anys de la fundació de la unió mitjançant un referèndum que complís els estàndards internacionals.

actual malgrat que sovint actuen com a referents de secessió a Europa.

Pel que fa als referèndums de secessió, aquests també han estat escassos en el context que ens referim —taula 1. El referèndum escocès del 18 de setembre de 2014 és el primer referèndum de secessió a Europa occidental des del de Malta el 1964, malgrat que des dels anys 1990 n'han tingut lloc 39 arreu del món,⁸ molts dels quals a l'Europa de l'Est després de la caiguda del mur de Berlín.

8 QVORTUP, «Referendums on Independence 1860–2011».

El model quebequès

Tot plegat explica que els sobiranismes europeus hagin estat essencialment influïts pel model quebequès a partir de la dècada del 1980, després del primer referèndum de sobirania-associació a la província de majoria francòfona del Canadà. Aquell cas consistia, efectivament, en un intent de secessió en una democràcia consolidada i federal per mitjans pacífics.

Si a principis de la dècada de 1980 es comptaven 29 partits sobiranistes i regionalistes als parlaments dels diversos estats d'Europa occidental, al final dels anys 1990 el nombre ascen-

» El referèndum escocès del 18 de setembre de 2014 és el primer referèndum de secessió a Europa occidental des del de Malta el 1964

dia fins als 93.⁹ El segon referèndum quebequès, a l'octubre del 1995, que va tenir lloc quan només feia un any que el Partí Québécois (PQ) era al poder, acabà de configurar a l'imaginari europeu la via democràtica a la secessió «à la québécoise». Paradoxalment els sobiranistes francòfons havien estat derrotats a tots dos plebiscits, el 1980 i el 1995, però la manca de referents similars que hem argumentat més amunt, juntament amb la gradual caiguda de les vies violentes per defensar l'alliberament nacional, probablement va empènyer aquests partits a mirar cap al Canadà.

L'estratègia del PQ era senzilla i consistia a assolir una majoria parlamentària sòlida i tot seguit convocar un referèndum d'autodeterminació per mandat democràtic. El 1980 el carismàtic primer ministre René Lévesque (1922-1987) trigà quatre anys a convocar el referèndum després d'arribar al poder, empès per l'anomenada Revolució Tranquil·la. Mentre que el 1995, Jacques Parizeau (1930), trigà només un any, ja que disposava de la llei de consultes que havia aprovat Lévesque en el seu primer mandat. Ara bé, l'estratègia quebequesa, compartida pel secessionisme europeu, es pot dir que

ha estat força erràtica i de resultats més aviat pobres fins avui. Els referèndums d'Escòcia i Catalunya són, de fet, les primeres materialitzacions del plebiscit de secessió a Europa en contextos democràtics. Per què han trigat tant els sobiranismes europeus a dur a terme aquesta estratègia?

Peter Lynch¹⁰ ha apuntat tres grans raons relacionades entre elles. En primer lloc, els partits sobiranistes europeus han prioritzat generalment els acords estatals, el gradualisme o l'autonomisme i no pas la secessió —en el cas català en diem la política del «peix al cove». De fet, fins fa pocs anys hi havia menys de mitja dotzena de partits secessionistes amb representació parlamentària a Europa. Lynch lliga aquesta primera raó a una segona característica: l'evolució dels estats europeus vers una descentralització gradual, mentre que a Canadà el federalisme era preexistent a l'emergència del PQ. L'acomodació gradual duta a terme pel Regne Unit o l'Estat espanyol durant les darreres dècades hauria provocat un ajornament de les demandes secessionistes. Finalment, els sistemes electorals proporcionals, segon Lynch, serien un tercer factor

clau ja que jugarien en contra de l'obtenció de majories absolutes i obligarien a establir coalicions que dificulten el procés sobiranista —a diferència del Quebec on hi ha un sistema uninominal majoritari que acostuma a produir majories.

Ara bé, sense menystenir les raons de Lynch convé adjuntar-hi un seguit de consideracions per a matisar-les. En primer lloc, l'anomenat «model quebequès» presenta algunes característiques que sovint han estat obviades pels sobiranistes europeus, especialment quan s'han fixat en el referèndum que els secessionistes quebequesos van estar a punt de guanyar el 1995. En aquell cas, tot i el govern amb majoria del PQ, aquest cercà aliances amb el partit federal sobiranista Bloc Québécois i l'Action Démocratique du Québec, una organització d'orientació autonomista que en aquell moment defensà el sí. Fou arran de les pressions d'aquestes dues formacions que la pregunta referendària afegí una oferta de partenariat amb el Canadà, que s'havia de fer abans de declarar la independència.¹¹ Aquest projecte era més semblant, doncs, a la sobirania-associació proposada per Lévesque als anys 1980. D'altra banda, vist amb una certa perspectiva, hom

9 HEPBURN, *New challenges for stateless nationalist and regionalist parties*.

10 LYNCH, «Scottish independence, the Quebec model of secession and the political future of the Scottish national party».

11 SORT, *Quebec, de poble a país*.

La Declaració de sobirania votada pel Parlament el gener del 2013 amb el suport de la societat civil ha acabat conformant i internacionalitzant un procés català *sui generis*

té la impressió que en cas d'una victòria del sí la secessió hauria estat una possibilitat però no pas l'única, i que en tot cas el grau d'incertesa era elevat. Entrevistes amb diversos líders de l'època confirmen que tant el Govern canadenc com el Govern quebequès no tenien prevista una agenda fixa, si bé el primer ministre Parizeau estava disposat a declarar la independència unilateralment, potser sense tenir en compte els socis del bloc sobiranista¹² que l'havien ajudat a assolir una gran popularitat.

La tesi de Lynch sobre el gradualisme del secessionisme europeu queda força moderada si fem cas d'aquestes consideracions sobre l'independència quebequès. Hom diria més aviat que el sobiranisme democràtic tendeix a plantejar escenaris de sobirania compartida allà on es posa damunt la taula. D'altra banda, és certa l'observació sobre la gènesi del cas quebequès. L'afirmació política del Quebec, a pesar de les circumstàncies que l'han acompanyat i que no sempre han estat favorables al seu reconeixement, s'ha produït en el marc d'una federació de la qual ja n'era una part constituent i d'una manera o d'una altra ja havia gaudit d'autogovern des de la seva

fundació. No es pot dir el mateix del Regne Unit, i encara menys de l'Estat espanyol, on les nacions sense estat han lluitat tradicionalment per assolir un cert grau d'institucionalització abans de plantejar-se la secessió.¹³

Les doctrines Sinatra

Efectivament, el model quebequès ha estat tant a Catalunya com a Escòcia un referent per a les formacions polítiques sobiranistes. Consultar la ciutadania sembla avui un imperatiu en aquests casos com ja ho fou per a la comunitat internacional durant el sorgiment de noves repúbliques arran de l'enfonsament de la Unió Soviètica. Tanmateix, la seva aplicació ha seguit camins molt diferents dels del Quebec. Es pot dir que tant Escòcia com Catalunya han seguit la seva pròpia doctrina Sinatra en funció dels constreïments institucionals i legals, el suport de la ciutadania i la cultura política pròpia de cada país.

El sobiranisme escocès, de fet, ha seguit el gradualisme que apunta Lyn-

ch. El primer mandat d'Alex Salmond (1954), del 2007 al 2011, va permetre a l'Scottish National Party (SNP) situar el canvi d'estatus constitucional al centre de la política escocesa. Però lluny de plantejar la secessió d'entrada, el govern independentista, en minoria al Parlament, va organitzar una ronda de consultes arreu del país amb entitats i ciutadania que culminà amb la publicació d'un llibre blanc el novembre del 2009.¹⁴ En aquest document s'hi detallaven fins a quatre escenaris possibles per a Escòcia que anaven des de l'estatus quo fins a la secessió passant per dos nivells diferents d'autonomia. El febrer del 2010 el Govern de Salmond arribà a publicar un esborrany de llei per al referèndum, *Scotland's Future: Draft Referendum (Scotland) Bill Consultation Paper*, que finalment no arribaria a passar pel Parlament, ja que l'SNP no podia assegurar una majoria tot i que era una promesa electoral que figurava en el seu programa. La desfeta laborista a Londres i l'arribada del nou Govern conservador-liberal de David Cameron (1966) van canviar el clima polític al Regne Unit. Enmig de la caiguda laborista, l'SNP aconseguiria el 2011 una majoria absoluta històrica a Escòcia a pesar d'un sistema electo-

12 HÉBERT I LAPIERRE, *Confessions post-référendaires*.

13 El debat de fons, que no abordarem aquí, és si l'autonomia política modera les demandes secessionistes o les incentiva. Aquesta és una discussió gairebé eterna en la ciència política. Veure: HANNUM, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination*.

14 SCOTTISH GOVERNMENT, *National Conversation. Choosing Scotland's Future (2007-2009)*.

» L'estratègia del PQ era senzilla i consistia a assolir una majoria parlamentària sòlida i tot seguit convocar un referèndum d'autodeterminació per mandat democràtic

ral mixt dissenyat precisament perquè no la pogués assolir. Amb 69 dels 129 diputats i el mandat de convocar un referèndum de secessió, el gener del 2012 el Govern de Londres es va oferir a negociar els termes del referèndum. L'acord d'Edimburg a l'octubre del mateix any fixava el setembre del 2014 com la data perquè tingués lloc el plebiscit. Si és veritat que Westminster acceptava la data i el referèndum, també ho és que va imposar-hi condicions; paradoxalment la condició probablement més important fou la de la pregunta, que rebutjava qualsevol mena de gradualisme per imposar claredat: «*Should Scotland be an independent country?*» [Està vostè d'acord que Escòcia sigui un país independent?]. En cas de resposta afirmativa, doncs, la separació política d'Escòcia de la resta del Regne Unit seria un divorci consensuat, si bé hi ha qüestions polèmiques com l'ús de la lliura esterlina o l'emplaçament de les armes nuclears situades a Escòcia. Aquest és també un procés liderat per un sol partit amb majoria absoluta, tal com establia el «model quebequès», si bé és cert que amb el suport de l'Scottish Green Party en favor de la independència i la resta de formacions que, tot i criticar l'organització referendària, fan campanya pel no, i accepten així la decisió democràtica dels escocesos.

El cas català és, ara per ara, a les antípodes de ser un procés consensuat o tolerat pel Govern espanyol. Des del punt de vista institucional, el govern de Mariano Rajoy (1955) ha presentat un recurs al Tribunal Constitucional sobre la Llei de consultes populars no referendàries i la convocatòria d'una consulta sobre el futur polític de Catalunya pel 9 de novembre de 2014. Ara bé, aquesta no és l'única diferència respecte del cas escocès o el «model quebequès». Mentre la mobilització de la societat civil a Escòcia s'ha fet principalment mitjançant rondes de consultes organitzades pel Govern, en el cas català la mobilització popular ha estat anterior al compromís parlamentari d'exercir el dret a decidir.¹⁵ De fet, el procés d'autodeterminació ha estat impulsat en el cas català per un Govern en minoria i una àmplia coalició de fins a sis formacions polítiques —CDC, UDC, ERC, ICV, EUiA i CUP— que votaren la Declaració de sobirania el gener del 2013 i pactaren una pregunta de doble opció el desembre del mateix any.

L'experiència catalana s'allunya sense cap mena de dubte del «model quebequès», però comparteix similituds amb el referèndum del 1995. En primer

lloc, la negociació de la qüestió referendària i l'estratègia a seguir ha estat també en aquest cas cosa de més d'un partit. Si el triumvirat quebequès va acabar apostant per una proposta de sobirania-partenariat, la doble pregunta catalana és també sensible a l'aposta federalista o confederalista d'una part d'ICV-EUiA, UDC, el sector catalanista del PSC i part de l'electorat sobiranista. En segon lloc, si el referèndum català es planteja després del fracàs del procés estatutari, cal dir que de manera similar el procés quebequès del 1995 va arribar després del fracàs de les propostes de reforma constitucional de Charlottetown el 1992 i, més enrere, del Llac Meech a la dècada del 1980. Totes dues temptatives de reforma anaven encaminades a encaixar un Quebec que no havia signat la repatriació constitucional del 1982 i se sentia exclòs del marc constitucional canadenc. De la mateixa manera que aleshores la proposta de reconèixer Quebec com a «societat distinta» no satisfieia els ciutadans d'aquesta província, el rebuig de la definició nacional de Catalunya a la sentència contra l'Estatut el 2010 ha generat una onada d'indignació que ha coincidit amb un context de severa crisi econòmica.

¹⁵ GUINJOAN, RODON I SANJAUME, *Catalunya, un pas endavant*.

Mentre la mobilització de la societat civil a Escòcia s'ha fet amb consultes organitzades pel Govern, en el cas català la mobilització popular ha estat anterior al compromís parlamentari d'exercir el dret a decidir

Taula 02

Característiques dels casos referendaris

	Quebec (1995)	Escòcia (2014)	Catalunya (2014)
Marc legal/institucional	Llei de consultes/ Competència pròpia	Secció 30, devolució de competència	Llei de consultes / Competència estatal
Relacions govern central	Tolerància	Consens	Bloqueig
Full de ruta secessió	Unilateral	Pactat	Unilateral
Passat institucional	Reformes Meech / Charlottetown	Devolució 1998	Estatut / Sentència TC

* Necessitava una majoria de dos terços.

Font: Elaboració pròpia a partir de www.c2d.ch i Qvortup 2014.

Rebutjar la secessió: l'exili interior?

A les portes de la prova de foc pels *My way* català i escocès, convé recordar l'altra cara de la moneda del «model quebequès», sovint a l'ombra de les passions secessionistes. Quines són les conseqüències d'un fracàs de l'aposta independentista? Les diferències que hem esmentat més amunt fan que sigui difícil preveure quines podrien ser les conseqüències a Escòcia o a Catalunya: es materialitzaran les promeses d'autogovern fetes a Escòcia a les acaballes de la campanya referendària? Podria esperar Catalunya una eventual proposta federalista de reforma constitucional per part d'un Govern espanyol d'un altre color polític?

L'experiència quebequesa no dona una resposta positiva a aquestes

preguntes, més aviat al contrari. Les apostes del PQ, especialment el 1995, foren de «tot o res» a pesar de la seva insistència en la negociació i la necessitat de millorar la situació del Quebec constitucionalment encara que sortís un no al referèndum. En primer lloc, el Quebec té avui més difícil que fa 20 anys la secessió per la simple raó que el Canadà passà a l'acció i va establir procediments legals davant d'un eventual tercer referèndum. Si bé l'Opinió de la Cort Constitucional del 1998 sobre la secessió al Canadà ha esdevingut un veritable referent legal més enllà de les fronteres canadenques, la Llei de Claredat aprovada el 2000 va establir que un eventual referèndum hauria d'obtenir el suport d'una «majoria clara» dels quebequesos davant d'una «pregunta clara»; la claredat de

totes dues coses seria fixada a Ottawa. En segon lloc, les ofertes i declaracions d'amor formulades pels líders polítics del moment al Canadà, com ara el primer ministre federal Jean Chrétien (1943) no prosperaren gaire més enllà. Després de dues derrotes del sobiranisme, el poder de negociació quebequès per convertir el Canadà en una veritable federació plurinacional s'ha esvaït.¹⁶ La desconfiança federal i un cert aïllament del Quebec de la vida política canadenca ha estat la característica principal d'una província que, en paraules de Guy Laforest, viu ara un exili interior.¹⁷

16 ROCHER, «Lección de Quebec: si pierdes, pierdes dos veces».

17 LAFOREST, «L'exil intérieur des Québécois dans le Canada de la Charte».

» Cada moviment secessionista ha acabat adaptant l'estratègia inicial del «model quebequès», que conserva el dret a decidir com a pilar principal

Conclusions

És aviat per dir quins resultats tindran les estratègies dels processos català i escocès i si aquests poden desencadenar una onada de referèndums de secessió i creació de nous estats. El que sembla evident és el triomf de les respectives doctrines Sinatra. Cada moviment secessionista ha acabat adaptant l'estratègia inicial del «model quebequès», que conserva el dret a decidir com a pilar principal, a la seva manera. Mentre Catalunya ha empès des de la societat civil per trencar una dinàmica autonòmica que condemnava els sobiranistes al gradualisme, Escòcia ha cercat l'acord amb Londres a pesar d'unes restriccions imposades, que paradoxalment han eliminat els escenaris gradualistes. ◀

MÉS INFORMACIÓ

BARTKUS, Viva O. *Dynamics of Secession*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

CORTADA, Jordi i TORRA, Quim (eds.). *La porta de la gàbia*. Barcelona: Acontravent, 2011.

DAHL, Robert A. *La Democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós, 1992.

DION, Stéphane. «Why is secession so difficult in well-established democracies?: lessons from Quebec». A *British Journal of Political Science*, núm. 26, vol. 2, p. 269-83, 1996.

GUINJOAN, Marc, RODON, Toni i SANJAUME, Marc. *Catalunya, un pas endavant*. Barcelona: Angle Editorial, 2013.

HANNUM, Hurst. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press, 1996.

HÉBERT, Chantal i LAPIERRE, Jean. *Confessions post-référendaires*. Mont-real: Éditions de l'homme, 2014.

HEPBURN, Eve. (ed.). *New challenges for stateless nationalist and regionalist parties*. Routledge, 2011.

LAFORÉST, Guy. «L'exil intérieur des Québécois dans le Canada de la Charte». A *Constitutional Forum Constitutionnel*, núm. 17(1), p. 24-34, 2008.

LYNCH, Peter. «Scottish independence, the Quebec model of secession and the political future of the Scottish national party». A *Nationalism and Ethnic Politics*, núm. 11 (4), p. 503-531, 2005.

QVORTUP, Matt. «Referendums on Independence 1860-2011». A *The Political Quarterly*, núm. 85, p. 57-64, 2014.

REQUEJO, Ferran. «Tocqueville i Sinatra» [en línia]. *Ara*, del 3 de setembre de 2011. Disponible a: <www.ara.cat>.

ROCHER, François. «Lección de Quebec: si pierdes, pierdes dos veces» [en línia]. A *El País*, del 4 d'abril de 2014. Disponible a: <www.elpais.com>

SANJAUME, Marc. «Els arguments contra el dret a decidir». A *L'Espill*, núm. 46, p.73-84, 2014

SANJAUME, Marc i PÉREZ, Lluís. «Legalizing secession: the Catalan Case». A *Journal of Conflictology*, vol. 4, núm. 2, 2013.

SCOTTISH GOVERNMENT. *National Conversation. Choosing Scotland's Future (2007-2009)* [en línia]. Disponible a: <www.anationalconversation.com>.

SORT, Josep. *Quebec, de poble a país*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1996.

EL TRICENTENARI, ALS MUSEUS

Els principals equipaments culturals del país se sumen a la commemoració aportant-hi la seva mirada distintiva. De la divulgació històrica del Museu d'Història de Catalunya a la recuperació del llegat avantguardista dels 70 i 80 al MACBA, passant per l'aposta pionera d'unir cinc museus per a la gran retrospectiva d'Antoni Viladomat, el pintor del Tricentenari.

Una obra d'art col·lectiva emmarcada en tres-cents anys d'història.

- “300 onzes de setembre”, al MHC fins al 28 de setembre.
- “El pintor Antoni Viladomat, 1678 – 1755”, al MNAC, Museu d'Art de Girona, Museu de Mataró, Museu Arxiu Sta. Maria de Mataró, Museu Diocesà i Comarcal de Lleida, fins al 2 de novembre.
- “L'herència immaterial”, al MACBA fins al juny de 2015.

Commemorem el tricentenari

tricentenari.cat

1714 / 2014 Èrem. Som. Serem

**Generalitat
de Catalunya**